

UČITELÉ VE VÝZKUMNÝCH ŠETŘENÍCH K RODINNÉ A SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V PRIMÁRNÍ ŠKOLE

Miluše Rašková

Abstrakt: Přehled a shrnutí výzkumných aktivit z oblasti rodinné a sexuální výchovy. Postoje učitelů k rodinné a sexuální výchově, preference témat, seznamování žáků s pojmy.

Klíčová slova: rodinná a sexuální výchova, postoje učitelů k rodinné a sexuální výchově, preference témat, seznamování žáků s pojmy, východiska pro další badatelské aktivity.

Abstract: Outline and summary of research activities in the sphere of family and sexual education. Attitudes of teacher towards family and sexual education, subject matter preferences, introduction of terms to pupils.

Key words: family and sexual education, attitudes of teacher towards family and sexual education, preferences of topics, introduction of terms to pupils, resources for next research's activities.

ÚVODEM

Rodinná a sexuální výchova má v současné primární škole své nezastupitelné místo. Tvoří integrální součást výchovně vzdělávacího procesu žáků mladšího školního věku (*Standard základního vzdělávání, 1995, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2002*) a je koncipována jako součást rozvoje pozitivního lidského citění a mezilidských vztahů v rámci záměrné, cílevědomé činnosti učitele i žáka. Má stanovený kmenový obsah učiva a cíle, které vycházejí především z věkových a individuálních zvláštností dětí mladšího školního věku. Zejména sexuální výchova v užším slova smyslu je nadále zatížena dlouhodobou tabuizací spojenou s absencí systematického výchovného působení u generace současných učitelů. Proto považujeme za nutné, aby se i výzkumná šetření zabývala otázkami rodinné a sexuální výchovy v primární škole. Vzhledem k začlenění rodinné a sexuální výchovy do výchovně vzdělávacího procesu žáků mladšího školního věku tvoří tato oblast výchovy též součást pregraduální přípravy učitelů primárního vzdělávání, o které jsme již podrobně publikovali (RAŠKOVÁ, 1997, 2001).

V primární škole je profesionální povinností každého učitele podílet se na výuce rodinné a sexuální výchovy, neboť ve výchovně vzdělávacím procesu žáků mladšího školního věku nefiguruje zpravidla žádný jiný specializovaný učitel. Jedině prostřednictvím fundovaného pedagogického působení kvalitně vybaveného učitele může docházet ke správnému formování žáka v oblasti jeho vědomostí, dovedností, návyků a také postojů k problematice rodinné a sexuální výchovy.

Výsledky rozsáhlého výzkumného šetření byly jednotlivě a podrobněji publikovány v tuzemsku (RAŠKOVÁ, 2000, 2001) i zahraničí (RAŠKOVÁ, 2001). Příspěvek obsahuje jen nejzákladnější přehled a shrnutí výsledků výzkumných šetření z oblasti rodinné a sexuální výchovy, které byly zaměřené na názory učitelů a budoucích učitelů primárního vzdělávání k uvedené problematice a které se realizovaly pod garancí katedry primární pedagogiky na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

ZAMĚŘENOST VÝZKUMNÝCH ŠETŘENÍ

V rámci výzkumných šetření z oblasti rodinné a sexuální výchovy z pohledu učitelů a budoucích učitelů primárního vzdělávání jsme se v letech 1998–2003 zaměřili na problematiku zjišťování:

- postojů k rodinné a sexuální výchově v primární škole,
- preference témat z obsahu sexuální výchovy,
- adekvátnosti pojmosloví z vybraných okruhů učiva,

- **problematiky seznamování žáků s pojmy,**
- **hodnocení pojmosloví sexuální výchovy v učebních osnovách a textech.**

VÝBĚR METOD A PŘEHLED RESPONDENTŮ

Pro zjišťování dat ve dvou etapách empirického šetření (1998/1999 a 2001/2002) jsme použili **dotazníkovou metodu**, která byla vždy doplněná nestandardizovaným skupinovým nebo individuálním rozhovorem. **Celkovou skupinu všech respondentů (n = 734) tvořili posluchači oborů učitelství pro 1. stupeň ZŠ, tj. budoucí učitelé (n = 193), učitelé (281), ředitelé či zástupci ředitelů základních škol (n = 15).** Respondenti pocházeli z moravských regionů Olomouc, Přerov, Kroměříž a Hodonín. Při zpracování dat byly použity statistické metody, které převážně v rámci Systému SPSS/PC+ vyhodnotilo Centrum výpočetní techniky UP v Olomouci.

POSTOJE PEDAGOGŮ K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ

Prostřednictvím výzkumného šetření jsme hledali odpověď na otázku, jaký mají učitelé vztah či postoje k rodinné a sexuální výchově v primární škole. Mohou mít postoje učitelů primárního vzdělávání k rodinné a sexuální výchově svůj význam pro výchovně vzdělávací proces dětí mladšího školního věku, když je v primární škole profesionální povinností každého pedagoga podílet se na výuce sexuální výchovy, protože zde nevyučuje žádný jiný specializovaný pedagog? Lze předpokládat méně problémové uplatňování prvků rodinné a sexuální výchovy v pedagogické praxi z hlediska osobnostních postojů učitelů primárního vzdělávání, jsou-li tyto postoje z pozice vyučujícího kladné? Domníváme se, že právě negativní vztah učitele k problematice sexuální výchovy by mohl ve školní praxi ovlivnit např. interpretaci sexuologických poznatků, které se mohou jevit v této oblasti lidského poznání jako choulostivější než v jiných oblastech. Též etické postoje učitele primární školy by neměly vést k zatajování objektivních poznatků, k jejich překrucování nebo tabuizaci.

Dalším problémem je, zda jsou učitelé primárního vzdělávání schopni z hlediska svého osobnostního přístupu k rodinné a sexuální výchově na přijatelné úrovni tuto výchovu realizovat ve své praxi. Světová zdravotnická organizace zjistila, že asi třetina učitelů není schopna na přijatelné úrovni realizovat zejména sexuální výchovu. A to ne proto, že by učitelé byli nedostatečně vzdělaní a informovaní, ale pro nevhodné osobnostní předpoklady (např. různé zábrany, vlastní negativní životní zkušenosti atd.). Podle Taubnera a Janiše (1998, s. 39) je tato překážka v některých případech neodstranitelná stejně jako například nedostatek matematického talentu, což neznamená, že by byli špatnými učiteli v jiných disciplínách.

Je potěšitelné, že jsme z našich sond zjistili, že **budoucí učitelé i učitelé primárního vzdělávání nemají k sexuální výchově záporný vztah a zaujmají k ní ve větší míře postoje spíše pozitivní nebo nevyhraněné než postoje spíše či zcela negativní.** Budoucí učitelé a učitelé s pedagogickou praxí do pěti let vyjadřují vztah k sexuální výchově jako spíše pozitivní až výhradně pozitivní na rozdíl od učitelů s vyšším počtem let pedagogické praxe, kteří zastávají po spíše pozitivních postojích nevyhraněné stanovisko.

Jsmo rádi, že současné postoje budoucích učitelů a učitelů primárního vzdělávání, kteří se dotazníkového šetření zúčastnili, poukazují ve vyšší míře na kladný nebo alespoň neutrální vztah k sexuální výchově, neboť mohou přispět k pozitivnějšímu vlivu na uplatňování sexuální výchovy ve výchovně vzdělávacím procesu dětí mladšího školního věku.

K PREFERENCI TÉMAT SEXUÁLNÍ VÝCHOVY

Učitelé primárního vzdělávání se vyjadřovali k celkové preferenci okruhů k tématickému celku Výchova ke zdraví podle Standardu základní vzdělávání (1995), kam je zařazen i okruh Základy sexuální výchovy, jež ovšem v preferenci ze všech oblastí figuroval u respondentů na poslední pozici (6,9 %). Které okruhy učiva ze Základů sexuální výchovy učitelé primární školy preferují? Jednoznačně je preferována oblast **Rodina, partnerské soužití, projevy citu a lásky, manželství, rodičovství, etické a právní normy (56,9 %), Přátelství, kamarádství, kulturní slov-**

ník (15,3 %) a **Lidské tělo a jeho části** (8,3 %). Méně pak oblasti **Komunikace s dospělými a vrstevníky** (5,6 %), **Rozdílnost pohlaví a Ochrana před sexuálním a jiných zneužíváním dětí** (4,2 %), **Rozdíly mezi mužem a ženou, anatomicko-fyziologické a psychosociální změny v pubertě** (2,8 %), **Vztahy k druhému pohlaví, zamilovanost, láska, úcta a ohleduplnost** (1,4 %).

Jak je z uvedených údajů patrné, existuje ještě celá řada otázek, které se budou muset postupně řešit, a to nejen prostřednictvím pregraduální přípravy učitelů primárního vzdělávání, dalším vzděláváním učitelů apod., ale i podle ohlasů z pedagogické praxe vytvořením vhodných metodických a jiných materiálů pro uplatnění v primární škole, neboť téměř neexistují v dostatečné míře a vhodnosti.

ADEKVÁTNOST POJMSLOVÍ, JEJICH HODNOCENÍ A SEZNAMOVÁNÍ ŽÁKŮ S POJMY SEXUÁLNÍ VÝCHOVY

Další oblastí pro zjišťování názorů budoucích učitelů a učitelů primárního vzdělávání se stala problematika pojmosloví z rodinné a sexuální výchovy. Respondenti posuzovali adekvátnost a uváděli preferenci pojmosloví z vybraných okruhů učiva rodinné a sexuální výchovy, vyjadřovali se k problematice seznamování žáků s těmito pojmy a hodnotili jejich zastoupení v učebních osnovách a textech.

Budoucí učitelé a učitelé primárního vzdělávání považují tématické okruhy **Člověk** a **Vztahy mezi lidmi** (MELLAN, BRZEK, 1995) za nejvíce adekvátní v začlenění do učiva rodinné a sexuální výchovy. Různorodost názorů studenti i učitelé neprojevovali ani v otázce prioritní preference v rámci jednotlivých okruhů, neboť obě skupiny respondentů nejpozitivněji hodnotí začlenění okruhu **Vztahy mezi lidmi, který je reprezentován otázkami rodiny, lásky, a okruhu Člověk, který je zaměřen na anatomii, fyziologii, rozmnožování a tělesný vzhled, kamarádství, přátelství, manželství a rodičovství**. Jak je patrné již z výše uvedených údajů, přetrvává a potvrzuje se u studentů i učitelů stejný názor na preferenci problematiky rodinné a sexuální výchovy spojené s rodinou, se vztahy mezi lidmi a lidským tělem. Nadále stojí v pozadí problematika dalších (i když též důležitých) témat, která tvoří výčet základního učiva sexuální výchovy v primární škole.

Podle hodnocení pojmosloví sexuální výchovy z pohledu studentů a učitelů vyplývá **potřeba větší konkrétnosti v prezentaci obsahu v edukačních materiálech a vyššího začlenění této problematiky do učebnic, pracovních sešitů či listů**. Pro řešení začleňování prvků sexuální výchovy do učebních textů je potřebné apelovat na autory, vydavatele, recenzenty i na MŠMT ČR v rámci udělování schvalovacích doložek.

Výsledky o názorech budoucích učitelů a učitelů primárního vzdělávání na prvotní seznamování žáků s pojmy a představami z rodinné a sexuální výchovy podtrhují nutnost posílení školního působení a především **vzájemného působení školy a rodiny**. Je nadále potřebné, aby byla rodičovská veřejnost dětí mladšího školního věku informována o systému školního vzdělávání v otázkách rodinné a sexuální výchovy a seznamována s nutností vzájemné spolupráce.

ZÁVĚREM

Na základě výsledků výzkumných šetření, ale i zkušeností z pozorování v rámci hospitací na základních školách i všech typech pedagogických praxí studentů, na základě rozhovorů s učiteli primárního vzdělávání i řediteli nebo zástupci ředitelů základních škol jsme zformulovali další možná východiska pro řešení problémů v oblasti sexuální výchovy v primární škole. Mezi ně například patří:

- *projektovat sexuální výchovu v systematictější a ucelenější podobě do pregraduální přípravy učitelů,*
- *zlepšit profesní přípravu budoucích učitelů pro oblast sexuální výchovy,*
- *didakticky zpracovat tuto problematiku pro studijní účely ve formě učebnic a metodických materiálů pro využití v praxi,*
- *získat dostatečně širokou škálu metodických prostředků pro praktické využití při výuce,*
- *ověřovat propojení pedagogické teorie a praxe na průběžných a souvislých pedagogických praxích atd.*

- Stanovili jsme návrhy pro další badatelské aktivity v oblasti sexuální výchovy v primární škole. Například:
- *ověřovat způsoby realizace sexuální výchovy v praxi,*
 - *provádět mezinárodní komparace koncepcí a způsobů uplatňování sexuální výchovy,*
 - *zjišťovat přetrvávající nedostatky v edukačních i učebních materiálech atd.*

Badatelské aktivity katedry primární pedagogiky na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci zaměřené na rodinnou a sexuální výchovu se mohou přenést i do oblasti výchovně vzdělávacího procesu dětí předškolního věku (Rámcový program předškolního vzdělávání, 2001). V souvislosti s nově akreditovaným oborem učitelství pro mateřské školy se tato specifická výchova stala též součástí pregraduální přípravy učitelů mateřských škol (RAŠKOVÁ, NELEŠOVSKÁ, 2003).

LITERATURA

1. MELLAN, J., BRZEK, A. *Návrh náplně soustavné sexuální výchovy na základních a středních školách.* Učitelství noviny, 98, 1995, č. 22, s. 15-19 a č. 23, s. 11-18.
2. RAŠKOVÁ, M. *K pojetí a obsahu sexuální výchovy v přípravě učitelů 1. stupně ZŠ na PdF UP.* Sborník z 5. celostátního kongresu k sexuální výchově v České republice. Pardubice: SPRSV, 1997, s. 51.
3. RAŠKOVÁ, M. *K pojmosloví rodinné a sexuální výchovy z pohledu pedagogů i budoucích učitelů primární školy.* Sborník z VIII. konference České asociace pedagogického výzkumu. Liberec: Technická univerzita, 2000, s. 272-276. ISBN 80-7083-468-4.
4. RAŠKOVÁ, M. *K preferenci pojmosloví z rodinné a sexuální výchovy u pedagogů a k úrovni znalostí těchto pojmů u dětí primární školy.* Sborník z 8. kongresu k sexuální výchově. Pardubice: SPRSV, 2000, s. 76-80.
5. RAŠKOVÁ, M. *K rodinné a sexuální výchově v primární škole na prahu 21. století.* Sborník z 9. kongresu k sexuální výchově v České republice. Pardubice: SPRSV, 2001, s. 75-79. ISBN 80-86559-02-5.
6. RAŠKOVÁ, M. *Postoje pedagogů a budoucích učitelů primárního vzdělávání k problematice rodinné a sexuální výchovy.* Sborník z IX. celostátní konference ČAPV s mezinárodní účastí Nové možnosti vzdělávání a pedagogický výzkum. Ostrava: Ostravská univerzita, 2001, s. 237-239. ISBN 80-7042-181-9.
7. RAŠKOVÁ, M. *Rodinná a sexuální výchova jako součást výchovy ke zdraví v české primární škole ve světle některých badatelských aktivit.* Sborník z mezinárodní konference Cesty demokracie ve výchově a vzdělávání. Bratislava: Iuventa, 2001, s. 141-145. ISBN 80-88893-63-1.
8. RAŠKOVÁ, M., NELEŠOVSKÁ, A. *Základy sexuální výchovy v mateřské škole a v přípravě učitelů preprimárního vzdělávání.* Sborník z 11. kongresu k sexuální výchově v České republice. Pardubice: SPRSV, 2003, s. 140-143. ISBN 80-86559-23-8.
9. *Rámcový program předškolního vzdělávání.* MŠMT ČR - č. j. 14 132/01/22. Praha: VÚP, 2001.
10. *Standard základního vzdělávání.* Věstník MŠMT ČR, LI, sešit 9, září 1995.
11. TAUBNER, V., JANIŠ, K. *Na pomoc studentům a učitelům v sexuální výchově.* Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN 80-7041-194-5.

Kontakt

PaedDr. Miluše Rašková, PhD.
Katedra primární pedagogiky, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
e-mail: raskovam@pdfnw.upol.cz